

Satranç

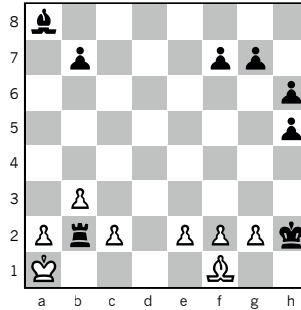
Kıvanç Çefle [btsatranc@tubitak.gov.tr]

Güzel Bir Retrograd Analizi Sorusu

Zaman zaman bu sayfalarda retrograd analiz problemlerine yer veriyoruz. Konuya vâkıf olmayanlar için retrograd analizi verilen bir pozisyonun geçmişinin çözümlenmesi olarak basitçe tanımlayabiliriz. Bildik satranç problemlerinde ve etütlerde değerlendirme ileriye dönüktür: beyaz oynar ve iki hamlede mat eder, beyaz oynar ve kazanır vs. Retrograd analizde ise verilen bir pozisyonda oynanan son hamlenin ne olduğu, beyazın (ya da siyahın) rok yapma hakkını kaybedip kaybetmediği, verilen pozisyonun normal kuralların geçerli olduğu bir oyunda oluşmasının mümkün olup olmadığı, hatta bu pozisyona hangi hamleler dizisi ile ulaşıldığı gibi sorular ele alınır. Herhalde bütün satranç problem türleri arasında pratik oyundan en uzak olanlar bunlardır. Bu yüzden salt akıl yürütmeye dayanan retrograd analize Noam Elkies ve Raymond Smullyan gibi matematikçilerin ve mantıkçıların ilgi duyması şaşırtıcı değildir.

Sorumuza geçmeden önce birkaç alıştırmaya bakalım:

Diyagram 1

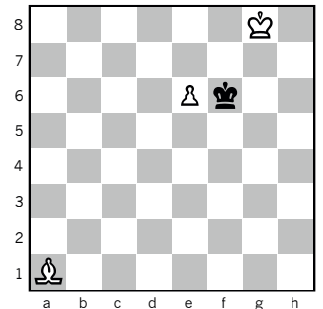
Soru şu: Bir oyunda Diyagram 1'deki konum oluşabilir mi?

Çözüm: Dört farklı nedenden dolayı kurallara uygun oynanmış bir oyunda böyle bir pozisyon oluşamaz. Birincisi, b7'de siyah piyon varken a8'e siyah filin gelebilmesi mümkün değil. İkincisi, h5'teki siyah piyonun orada olmasının tek yolu h7 veya f7'den iki taş olarak buraya gelmesidir. Oysa f7'de zaten siyah bir piyon var; h7'nin orijinal piyonu ise h6'da duruyor. Üçüncüsü, siyah şahın h2'ye gelmesi mümkün değil. Bunun olabilmesi için beyaz

piyonların denetimindeki g3 ya da h3 karelerinden geçmesi ya da f1'deki filin üzerinden sıçraması gerekiyor. Son olarak, b2'deki kale ve a1'deki şah bu karelere nasıl gelebilmiştir? Eğer kale b2'ye geldikten sonra şah a1'e gelmişse, kalenin denetimi altındaki b1'den geçmiş olmalıdır ki bu da kural dışıdır. Ya da beyaz şah önceden a1'e gelmişse, kale b1'den geçerek b2'ye gelmiş olmalıdır ki bu da imkânsız bir durumdur. Çünkü önce a1'deki şahın çekmiş olmalıdır ki o zaman da şah kaleyi almak zorunda kalırdı.

Bir diğer öğretici örnek (Diyagram 2):

Diyagram 2

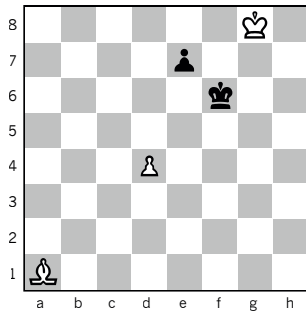

Bu pozisyon oluşmadan önce yapılan son hamle neydi?

Çözüm: Son hamleyi beyazın yaptığı belli, çünkü a1'deki filiyle şah çekmiş. Ama fil a1'e nereden gelip de şah çekmiş? Bu garip durumun tek açıklaması var (Diyagram 3):

Diyagram 3

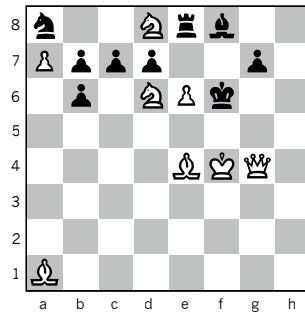
Üç yarım hamle (ya da bir buçuk hamle) önce Diyagram 3'teki pozisyon oluşmuştu. Burada beyaz **1. d5+** hamlesini oynadı. Siyah **1...e5** ile karşılık verdi. Beyaz **2. dxe6 e.p.** oynayınca Diyagram 2'deki pozisyon oluştu. Yani oynanan son hamle "dxe6 e.p." idi. Satranç notasyonunda e.p. Fransızca kökenli en passant (geçerken alma) teriminin kısaltmasıdır. Satranç

oyunundaki en ilginç hamlelerden olan geçerken alma retrograd analiz sorularında sıklıkla rastlanan bir motiftir.

Şimdi güzel bir retrograd analiz problemini birlikte çözeceğiz (Diyagram 4):

Diyagram 4

N. Plaksin, A. Kislyak, N. Petrovic,
M. Caillaud, A. Frokin
Die Schwalbe, 1986
İkincilik Ödülü

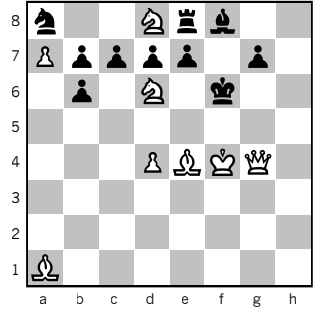

Bu oyunda, beyaz şahın yaptığı ilk ve son hamle neydi?

Çözüm: A1'deki filin şah çektiğini görüyoruz. Diyagram 2'deki örnekten biliyoruz ki bunun olabilmesi için beyazın d4-d5 hamlesi ile açarak şah

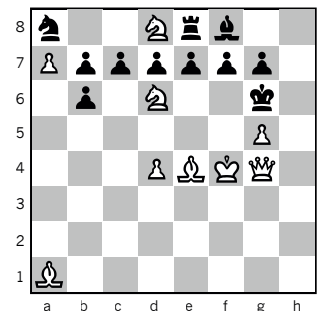
çekmesi, siyahın e7'deki piyonunu çift sürerek şahı kesmesi ve ardından da beyazın dxe6 e.p. hamlesini yapmış olması gerek. O zaman Diyagram 3'teki durum ortaya çıkar. Yani 3 yarım hamle önce pozisyon şöyleydi:

Diyagram 5

Bu durumda (Diyagram 5) son hamleyi siyah yapmıştı. Peki bu hamle neydi? Son hamleyi yapmış olabilecek tek taş şah. Ama siyah şah f6'ya nereden geldi? Hâlihazırda beyaz şahın denetimindeki e5, f5, g5 karelerinden gelmiş olamaz. İki farklı beyaz taşın denetimindeki e6 ya da f7'de durması da imkânsız. Geriye kaldı g6. Ama burası hem vezir hem de fil tarafından denetleniyor. İşte bunun bir açıklaması var (Diyagram 6):

Diyagram 6

Yine üç yarım hamle önce pozisyon Diyagram 6'da olduğu gibiydi. **Beyaz 1. Fe4+** hamlesini yapmıştı, oyun şöyle sürdü: **1...f5 2. gxf6 e.p.++ Şxf6** ve Diyagram 5'teki pozisyon oluştu.

Böylece siyah şahın yaptığı son hamleyi bulduk: Şg6xf6. Peki ilk hamle neydi? Diyagram 6'ya bakarsak siyah şahın yalnızca a7 karesindeki geçitten yararlanarak bu noktaya gelebileceğini görürüz. Önce siyah at a8'e oynanmış, sonra da a7xb6X hamlesi yapılmış. Ondan sonra şah b8-a7 üzerinden geçerek şimdiki konumuna gelmiş. Ama şimdi d8'de duran a8 kalesi onun yolunu tıkamaz mıydı? İşte bu engel de siyahın büyük rok yapmasıyla aşılmış. Rok yaparken şah âdeta kalenin üstünden sıçrar ve onun öte tarafına geçer. Sonuç olarak Diyagram 4'teki konumun oluşabilmesi için siyahın büyük rok yapmış olması şarttır, dolayısıyla şahın oyunda yapmış olduğu ilk hamle de büyük roktur. Çünkü daha önce başka bir hamle yapmış olsaydı rok yapma hakkını kaybederdi!

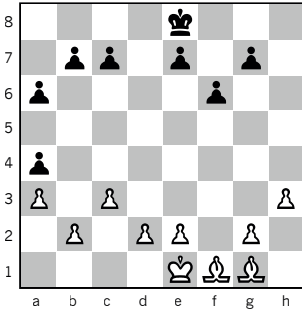
Ayin Sorusu

Ayin sorusu yine bir retrograd analiz problemi:

Diyagram 7

Joseph Haas

Problème, 1971

Soru şu: Kurallara uygun oynanmış bir oyunda böyle bir pozisyon oluşabilir mi? Bu problemi (ve genelde birçok retrograd analiz problemini) çözerken önce tahtada kaç beyaz ve siyah taş olduğunu, buldukları yere taş olarak gelen piyonları ve bunların kaç taş aldığını, piyon terfisi ile ortaya çıkmış taş olup olmadığını belirleyin. Terfi hangi karede olmuştur? Terfi eden piyon buraya gelmek için kaç taş almıştır? Bunlar da önemli. Bütün bunlar problemi çözerken size yol gösterecek.

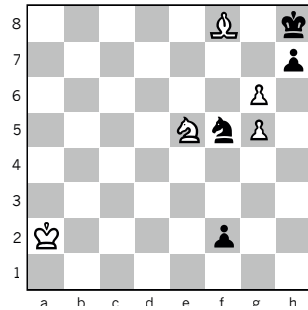
Geçen Ay Sorulan Problemlerin Çözümleri

Diyagram 8

Emil Zakhodjakın

Tidskrift för Schack, 1930

Birincilik Ödülü

Beyaz oynar ve berabere kalır.

1. g7+ Axc7

1...Şg8 2. Ag4 f1=V 3. Af6+ Şf7 4. g8=V mat.

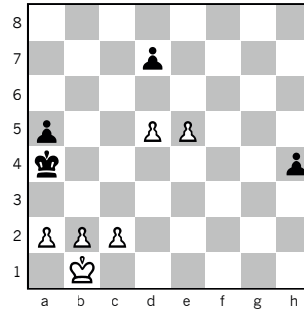
2. Af7+ Şg8 3. Fc5! f1=V

4. Ah6+ Şh8 5. Fd6 ve beraberlik. Siyah şah h8'de hapis kalır. Siyah eğer atı oynarsa beyaz f1'e ten şah çeker ve at yine g7'ye gelmek zorunda kalır. Vezir e5'teki fili alsa bile bu kez beyaz atla f7'den şah çeker (çatal) ve sonra veziri alır. Siyahın materyal üstünlüğüne rağmen ilginç bir konumsal beraberlik durumu.

Diyagram 9

A. Katsnelson, A. Sochniev

Schakend Nederland, 1977

Beyaz oynar ve berabere kalır.

Önce beyaz, sonra da siyah vezir çıkacak gibi görünüyor. Ama "küçük" bir sorun var: Siyah vezir çıkar çıkmaz mat ediyor: 1. e6 h3! (1... dxe6 2. dxe6 h3 3. e7 h2 4. e8=V+ ve kazanan beyaz olur) 2. e7 h2 3. e8=V h1=V + 4. Ve1 Vxe1 mat! Bu sıkıntılı durumdan beyaz yaratıcı bir şekilde kurtuluyor. Görelim:

1. e6

1. a3? Şb5!

1...h3!

1...dxe6 oynarsa yukarıda gösterdiğimiz gibi beyaz kazanır.

2. a3! dxe6 3. dxe6!!

Çok önemli bir ayrıntı. Neden 3. d6 değil? Çünkü 3. . h2 4. Şa2 h1=V 5. c4 Vb7 6. d7 Vb3+ 7. Şa1 Vd3 8. Şa2 Vxc4+ ve siyah kazanır.

3...h2 4. Şa2!

4. c4? Şb3!

4...h1=V 5. c4! Vb7 6. e7! Vb3+

6...Vxe7 7. Vb3 mat! Beyaz, yalnızca piyonların desteğiyle yapılan bir mat olanağını kullanıyor.

7. Şa1!

7. Şb1? Vd3+ 8. Şa1 Şb3

7...Ve3 8. Şa2 Vb3+ 9. Şa1

Vb8 10. Şa2 ve hamle tekrarıyla beraberlik.

